

DE INVLOED VAN SOCIALE COHESIE OP DE VEILIGHEIDSBELEVING VAN
BEWONERS VAN DE OUDERENFLATS AAN DE LOZERLAAN TE DEN HAAG

Door

Jesse Piter Bergsma

S2916193

Bachelorscriptie

Bestuurskunde

Track Beleid, Bestuur en Organisatie

Universiteit Leiden

13-05-2024

Begeleider: Dr. C.J.A. van Eijk

Aantal woorden: 8488

Samenvatting

Woningcorporatie Haag Wonen is bezig vier flats aan de Lozerlaan te verduurzamen op technisch vlak en op sociaal vlak. Hiervoor heeft Haag Wonen een enquête verzonden naar de bewoners. Uit de enquête is naar voren gekomen dat er een grote behoefte is aan een sociale ontmoetingsplaats en dat slechts 35% zich overdag en 's avonds veilig voelt rondom de flat (Haag Wonen, Z.D.). In dit onderzoek wordt onderzocht of dit verband houdt met elkaar door de volgende onderzoeksvraag: Hoe ervaren de ouderen in de flats aan de Lozerlaan de sociale cohesie en wat voor invloed heeft dit op hun veiligheidsbeleving?

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden is een kwalitatief onderzoek uitgevoerd vanuit een deductieve benadering. Er zijn interviews afgenomen onder bewoners en er zijn observaties uitgevoerd en dit heeft geresulteerd in de volgende resultaten.

Uit de resultaten blijkt dat er een zwakke mate van sociale cohesie is in de flats volgens de respondenten. Dit komt doordat er weinig gemeenschapszin is, een hoge doorstroom van bewoners, bewoners elkaar weinig ondersteunen en door verschillende waarden en normen. Hierdoor kennen bewoners elkaar niet goed en daalt het vertrouwen in bewoners onderling. Dit leidt tot een lagere veiligheidsbeleving. De conclusie is daarom dat een zwakke mate van sociale cohesie leidt tot een lagere veiligheidsbeleving.

Er is een kleine onderzoekseenheid onderzocht en daarom is er verder onderzoek nodig om de bevindingen te generaliseren naar alle bewoners. Uit het onderzoek blijkt dat vertrouwen de belangrijkste schakel is in het verband tussen sociale cohesie en veiligheidsbeleving. Vervolgonderzoek kan deze variabele als vertrekpunt gebruiken.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
1. Inleiding	5
2. Theoretisch kader	7
2.1 Veiligheidsbeleving	7
2.2 Sociale cohesie	8
2.3 Ordeloosheid	9
2.4 Sociale desorganisatie	10
3. Methodologie	13
3.1 Onderzoeksdesign	13
3.2 Dataverzamelmethode	13
3.3 Data kenmerken.....	14
3.4 Data-analyse	15
3.5 Onderzoeksverloop.....	18
3.6 Validiteit en betrouwbaarheid.....	18
4. Resultaten	20
4.1 De respondenten en hun woonomgeving.....	20
4.2 Veiligheidsbeleving	20
4.2.1 Veiligheidsbeleving van ouderen	22
4.3 Sociale cohesie	23
4.3.1 Sociale netwerken	23
4.3.2 Waarden en normen.....	24
4.3.3 Ondersteuning van bewoners	24
4.3.4 Vertrouwen	25
4.3.5 Hond als huisdier.....	25
5. Conclusie.....	26
6. Discussie.....	28

6.1	Reflectie resultaten	28
6.2	Limitaties	29
6.3	Vervolgonderzoek	30
6.4	Aanbevelingen woningcorporatie Haag Wonen	30
7.	Literatuurlijst	31
	Bijlage 1 - Interviewguide	34

1. Inleiding

Den Haag Zuidwest, het stadsdeel dat het slechtst scoort op bijna alle fronten; een kwart van de bevolking leeft in armoede, de scores op school zijn het laagst van Den Haag, en 60% van de bevolking heeft een chronische ziekte (Gemeente Den Haag, 2022). Bovendien is het veiligheidsgevoel lager dan gemiddeld en jongeren zijn extra kwetsbaar om in de criminaliteit te raken (NPZW, 2023).

In dit stadsdeel gaat woningcorporatie Haag Wonen vier ouderenflats verduurzamen en de woningcorporatie vindt het noodzakelijk te investeren op sociaal vlak (Frenaij & Dalu, 2024). Ze hebben daarom een enquête verspreid om de wensen van bewoners in kaart te brengen. Uit de enquête is naar voren gekomen dat er een grote behoefte is aan een sociale ontmoetingsplaats. Het feit dat bewoners behoefte hebben aan een gezamenlijke ontmoetingsplaats kan betekenen dat er een gebrek is aan sociale cohesie. Daarnaast voelt slechts 35% zich overdag en 's avonds veilig rondom de flat (Haag Wonen, Z.D.). Met de context van de wijk in het achterhoofd zijn dit geen vreemde wensen.

Naar aanleiding van de uitkomsten van de enquête kun je jezelf afvragen of het toeval is dat er meer behoefte is aan sociale cohesie en tegelijkertijd een laag veiligheidsgevoel. Het is mogelijk dat dit zich op enige wijze tot elkaar verhoudt. Er zijn de afgelopen decennia veel onderzoeken gepubliceerd die zich hebben gebogen over de relatie tussen veiligheid en sociale cohesie (Knol, De Hart, Waal, Roes, en Breedveld, 2002, p. 18). De huidige literatuur is het er in het algemeen over eens dat er een verband is (Putnam, 2000; Knol et al., 2002; Sampson & Groves, 1989; Lub, 2013).

Ondanks het feit dat er al veel literatuur is geschreven, is nog niet alles bekend. Dit onderzoek draagt bij aan de bestaande literatuur over dit onderwerp door het gat dat dit onderzoek vult in de literatuur. Dit komt door de unieke context waarin het onderzoek plaatsvindt in combinatie met de specifieke doelgroep. Er is eerder onderzoek gedaan naar het mogelijke verband in steden in Nederland. Knol et al. (2002) hebben bijvoorbeeld een kwantitatief onderzoek met multivariate regressies uitgevoerd. Hierbij wordt niet gesteld dat dit specifiek in kwetsbare wijken is verricht. Er is dan ook niet eerder een vergelijkbaar onderzoek verricht in een achterstandswijk in Den Haag. Daarnaast onderscheidt het onderzoek zich ook door te kijken naar ouderen als doelgroep. Er is kennis over de concepten los van elkaar t.o.v. de doelgroep, maar niet in relatie tot elkaar (Elchardus & Smits, 2003; Knol et al., 2002). Daarbij is dit onderzoek een kwalitatief onderzoek op microniveau. Volgens Knol et al. (2002) is er

meermaals onderzoek gedaan naar het verband tussen sociale cohesie en veiligheidsbeleving, met de kanttekening dat dit vooral op macroniveau is verricht en dat het verband ambigue kan zijn. De meeste studies zijn echter meestal beperkt tot onderzoek binnen één gemeenschap, buurt of wijk, of enkele gemeenschappen (Knol et al., 2002, p. 21). Dit onderzoek is op microniveau verricht. Er is op detailniveau naar bewoners gekeken en daarmee onderscheidt dit onderzoek zich en dat maakt het wetenschappelijk relevant.

Dit onderzoek zorgt voor het verhaal achter de cijfers van de bewonersenquête van Haag Wonen. Zo kan de woningcorporatie gerichte keuzes maken over de wensen van de bewoners van de flats ten aanzien van de veiligheid en een gezamenlijke ontmoetingsruimte. Het onderzoek wordt daarom uitgevoerd in samenwerking met woningcorporatie Haag Wonen en dit is medemogelijk gemaakt door de Scriptiewerkplaats.

De onderzoeksvraag die centraal staat is: *Hoe ervaren de ouderen in de flats aan de Lozerlaan de sociale cohesie en wat voor invloed heeft dit op hun veiligheidsbeleving?* Het doel van deze scriptie is om het mogelijke verband tussen de sociale cohesie en de veiligheidsbeleving van ouderen te onderzoeken. Hierdoor wordt er een bijdrage geleverd aan de huidige wetenschappelijke literatuur en zo kan Haag Wonen betere keuzes maken op sociaal gebied over de renovatie.

Om antwoord te geven op de onderzoeksvraag worden hypothesen getoetst die uit het theoretisch kader volgen. Het volgende hoofdstuk geeft een overzicht van de bestaande literatuur over de concepten en de het verband ertussen. Dit onderzoek wordt voltrokken op basis van kwalitatieve methode (zie hoofdstuk 3). Het onderzoek betreft een case study, met als casus de bewoners van de vier ouderenflats die beheerd worden door de woningcorporatie Haag Wonen aan de Lozerlaan in Den Haag Zuidwest. De data is verzameld door interviews van semigestructureerde aard. De bevindingen worden gepresenteerd in hoofdstuk 4, hierop volgt de conclusie met limitatie en aanbeveling voor vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt het theoretisch kader gepresenteerd. Eerst worden de onafhankelijke variabele sociale cohesie en afhankelijke variabele veiligheidsbeleving gedefinieerd. Vervolgens wordt door middel van een literatuuronderzoek een overzicht gegeven wat de huidige literatuur over het verband zegt. Op basis daarvan worden de huidige theorieën en mechanismen tot hypothesen geformuleerd waarmee de onderzoeksvraag beantwoord kan worden.

Al veel onderzoeken hebben zich gebogen over de relatie tussen veiligheid en sociale cohesie. Er zijn in de onderzoeken diverse invalshoeken en verschillende conceptualisaties van de concepten geweest (Knol et al., 2002, p. 18). Alvorens dit onderzoek ingaat op de stand van zaken binnen de huidige literatuur wordt eerst uitleg gegeven hoe de concepten geïnterpreteerd zijn, te beginnen met veiligheidsbeleving.

2.1 Veiligheidsbeleving

Bruinsma, Bernasco en Elffers (2004) hebben een artikel geschreven over een ‘state of the art’ over sociale onveiligheid in steden. In dat artikel wordt onderscheid gemaakt tussen fysieke onveiligheid en sociale onveiligheid. Fysieke onveiligheid slaat op brand, voedsel, volksgezondheid, verkeer, calamiteiten en terrorisme. Dat gevaar komt van buitenaf; vanuit andere delen van de wereld, natuurlijke verschijnselen of technologie. Net zoals in zijn artikel gaat dit onderzoek over sociale veiligheid. Dit slaat op (gebrek aan) bedreiging van binnen; misdrijven en schendingen van (groepen) burgers onderling die kunnen leiden tot problemen (Bruinsma et al., 2004, pp. 1–2). Sociale veiligheid is een term die steeds breder in de maatschappij gebruikt wordt. Volgens Van de Bunt en Bijleveld (2003) is het begrip opgerekt tot afwezigheid van gedragingen die hinder, overlast of gevoelens van onbehagen opleveren voor medeburgers.

Naast een algemene zin van onbehagen en onzekerheid heeft leeftijd ook invloed op de veiligheidsbeleving. De casus heeft betrekking op ouderenflats en in de literatuur is over het algemeen consensus dat ouderen hun onveiligheidsgevoel hoger is (Elchardus & Smits, 2003; Fattah, 1993; Ferraro, 1995; Greve, 1998; Pain, 2001; Timmermans, 1997). Desondanks hebben ouderen minder kans op slachtofferschap (Elchardus, De Groof en Smits, 2005, p. 54). Men kan hier daarom spreken van een onveiligheidsparadox bij ouderen. Deze hogere mate van onveiligheidsbeleving kan worden toegeschreven aan diverse zaken. Ten eerste de grotere

kwetsbaarheid voor gevolgen van slachtofferschap. Als ze iets overkomt, heeft dit voor ouderen vaak ernstigere gevolgen. Dit komt ook doordat ouderen over het algemeen minder fysiek sterk zijn en fysieke achteruitgang ondervinden (slechter gehoor en zicht). Hierdoor kunnen ze zich minder goed verweren en dat zorgt ervoor dat ze zich voorzichtiger opstellen en preventiever gedrag vertonen (Elchardus et al., 2005, p. 54).

Volgens Oppelaar en Wittebrood (2006, p. 9) wordt veiligheidsbeleving gebruikt voor een veelvoud aan emoties, opvattingen en opinies. Deze beleving zegt meer over hoe iemand zich onbehagen voelt dan over de angst voor daadwerkelijke kans op criminaliteit. Dit is vanwege het feit dat het niveau van criminaliteit geen verband houdt met veiligheidsbeleving (Oppelaar & Wittebrood, 2006, p. 190).

Elffers en De Jong (2004) hanteren het begrip subjectieve sociale veiligheid. Daar is volgens hen sprake van als iemand zich in zijn woon- en leefsituatie niet door misdrijven, overtredingen en ernstige overlast bedreigd voelt (Elffers & De Jong, 2004, p. 11). De woonomgeving wordt gedefinieerd aan de hand van de definitie van het CBS: de woonomgeving is zowel de gebouwde omgeving waar iemand woont, als de sociale omgeving zoals de contacten met buurtgenoten waarin iemand zich bevindt (Van Beuningen, 2018, p. 3). Ook Bruinsma et al. (2004) maken onderscheid tussen objectieve en subjectieve sociale veiligheid. Objectief behelst het daadwerkelijk slachtofferschap en subjectief omvat het zorgen over of angst voor slachtofferschap. In dit onderzoek wordt gekeken naar de subjectieve sociale veiligheid, ofwel de veiligheidsbeleving.

2.2 Sociale cohesie

Sociale cohesie kan op verschillende niveaus worden onderzocht. In dit onderzoek wordt het onderzocht op individueel niveau door bewoners individueel te vragen naar de perceptie op de sociale cohesie. Er wordt ook gekeken naar de sociale cohesie op buurniveau. Volgens Knol et al. richt dit zich op de mate waarin bewoners dezelfde waarden hebben, de mate van sociale controle, de aanwezigheid van sociale netwerken en de afhankelijkheid van elkaar. Ook horen vertrouwen in elkaar en de bereidheid om samen te zoeken naar oplossingen voor gezamenlijke obstakels (Knol et al., 2002, p. 12). Andere indicatoren op buurniveau zijn het zich thuis voelen in de buurt, de gehechtheid aan de buurt en eigenaarschap te voelen voor de woonomgeving (Knol et al., 2002, p. 14). De onderlinge verhoudingen tussen de bewoners zijn in dit onderzoek het uitgangspunt. Dit komt tot uiting door bijvoorbeeld samen een kopje koffie te drinken, een

informeel karweitje waarmee men elkaar helpt, een gezamenlijke activiteit en de mate waarin bewoners elkaar spreken.

De definitie voor sociale cohesie die in dit onderzoek gehanteerd wordt komt voort uit de bovenstaande literatuur. De sociale cohesie wordt omschreven als de interne samenhang van de buurtbewoners (van de vier flats aan de Lozerlaan). De interne samenhang heeft betrekking op de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid en relatie met de woonomgeving. De woonomgeving slaat op de buurtbewoners en hun onderlinge contacten.

2.3 Ordeloosheid

Nu de variabelen geconceptualiseerd zijn, wordt er ingegaan op het verband tussen sociale cohesie en veiligheidsbeleving. Vanuit de mechanismen die naar voren komen vanuit de literatuur worden ook hypothesen geformuleerd.

Lub, Van Arum en Sprinkhuizen (2009) hebben een deskresearch en veldonderzoek verricht en zij hebben op basis hiervan gesteld dat sociale onveiligheid tot stand komt door ordeloosheid. Deze ordeloosheid is in twee categorieën te splitsen; namelijk sociale en fysieke wanorde (Lub et al., 2009). Sociale wanorde gaat in op de sociale cohesie in een wijk en uit hun onderzoek blijkt dat een gebrek aan sociale contacten, een gebrek aan betrokkenheid en gebrekkige omgangsvormen leiden tot sociale wanorde. Met andere woorden, hier wordt gesteld dat een gebrek aan sociale cohesie leidt tot sociale onveiligheid.

Ook het onderzoek van Elffers en De Jong wijst op de vervreemding van buurtgenoten als kern van het onveiligheidsprobleem. Zij hebben onderzocht welke factoren de beleving van veiligheid beïnvloeden. Uit hun resultaten blijkt dat respondenten vinden dat afbrokkeling van de sociale cohesie de belangrijkste factor is voor een negatieve veiligheidsbeleving (Elffers & De Jong, 2004, p. 46). Daarnaast stellen respondenten dat goede sociale contacten tussen buurtbewoners leidt tot een positievere veiligheidsperceptie (Elffers & De Jong, 2004, p. 51). Hieruit blijkt dat er een mogelijk verband is tussen sociale cohesie en veiligheidsbeleving en daar wordt hieronder dieper op ingegaan.

De politicoloog Putnam (2000) heeft onderzoek gedaan naar het verband tussen de concepten sociale cohesie, veiligheid en leefbaarheid. Hij stelt dat wijken met een hogere sociale cohesie veiliger zijn. In dit vooraanstaande onderzoek wordt gesteld dat 'sociale desorganisatie' een

broedplek is voor criminaliteit. Andersom zorgt een hoge mate van sociale organisatie voor minder criminaliteit. Het begrip sociale desorganisatie komt voort uit het klassieke onderzoek van Shaw en McKay uit 1942. Dit onderzoek onderzocht de relatie tussen sociale kenmerken van buurten en criminaliteit. Zij benadrukten het belang van sociale cohesie onder de noemer sociale desorganisatie. Volgens Shaw en McKay leidden factoren zoals een lage economische status, etnische diversiteit en residentiële mobiliteit tot verstoring van de sociale organisatie in een gemeenschap, wat op zijn beurt criminaliteit aanmoedigde. Zij keken vooral naar aspecten van sociale organisatie, zoals formele en informele netwerken tussen buurtbewoners. deze variabelen hadden invloed op de criminaliteit (Knol et al., 2002, pp. 20-21).

2.4 Sociale desorganisatie

Putnam heeft het verschijnsel sociale desorganisatie gebruikt voor zijn onderzoek en kwam tot de conclusie dat een zwakke sociale cohesie leidde tot onveiligere wijken. Sociale desorganisatie is volgens hem het uitgangspunt waardoor dit verband bestaat. Hij heeft hiervoor verschillende verklaringen gevonden in zijn onderzoek. De eerste verklaring is een hoge mobiliteit in de wijk. Hiermee wordt het aantal verhuizingen in de wijk bedoeld. Als mensen vaak verhuizen, moeten ze eerst wennen aan de nieuwe omgeving en daardoor zijn ze minder betrokken. Ook het onderzoek van DiPasquale en Glaeser (1999, pp. 354-384) concludeert dat mensen die gekenmerkt worden door een hoge mobiliteit, minder investeren in de gemeenschap. Woonduur in een wijk is een belangrijke indicator van de bereidheid om deel te nemen aan sociale contacten in de buurt. Bewoners die al geruime tijd in een wijk wonen, hebben over het algemeen veel persoonlijke contacten met hun buurtgenoten. Dit bevordert het denken en handelen vanuit een gedeeld belang in de gemeenschap. Wijken waarin mensen vaak verhuizen, hebben daardoor zwakkere 'community ties'. Hoge mobiliteit is een onderdeel van de sociale desorganisatie wat leidt tot een grotere kans op criminaliteit (Putnam, 2000, pp. 213–214). Hieruit volgt de eerste hypothese:

H1: Een hoge doorstroom van bewoners in de woonomgeving zorgt voor een lagere veiligheidsbeleving.

Als tweede verklaring noemt Putnam een gebrek aan informeel contact tussen bewoners in de buurt. Geregeld contact tussen bewoners op straat en net buiten de deur zorgt voor een gevoel van continuïteit en verantwoordelijkheid onder de bewoners. De optelsom van informeel

contact leidt tot een gevoel voor publieke identiteit van bewoners, wat weer leidt tot wederzijds respect en vertrouwen (Putnam, 2000, p. 314). Hierbij is gebrek aan informeel contact een vorm van sociale desorganisatie. Uit dit mechanisme vloeit de tweede hypothese voort:

H2: Informeel contact tussen bewoners vergroot de veiligheidsbeleving.

Verder hangt strijdlust samen met een zwakke sociale cohesie. Hiermee bedoelt Putnam dat in wijken waar mensen eerder een gewelddadige oplossing zoeken er een zwakke sociale cohesie is. Hij stelt dat dit komt doordat er geen gemeenschapszin en vertrouwen in elkaar is. Het gevolg hiervan is dat er een zelfredzaamheidssysteem ontstaat om sociale orde af te dwingen. Dit leidt tot onveiligere buurten (Putnam, 2000, p. 315). De derde hypothese is daarom als volgt:

H3: Als er in de woonomgeving een gevoel heerst van gebrek aan gemeenschapszin en vertrouwen, zorgt dit voor een lagere veiligheidsbeleving.

Een vierde verklaring voor sociale desorganisatie als oorzaak van het verband is het gebrek aan sociaal kapitaal. Onder sociaal kapitaal verstaat Putnam gemeenschapsmonitoring, socialisatie, begeleiding (mentoring), en organiseren. Sociaal kapitaal zorgt voor gedeelde waarden en positieve standaarden onder de gemeenschap. Bijvoorbeeld doordat ouders elkaars kinderen ergens op aanspreken als zij iets doen wat niet mag, of dat er een voorbeeldfiguur in de wijk is waarin jongeren tegenop kijken. Ook biedt sociaal kapitaal mogelijk emotionele en financiële ondersteuning. Een afname van het sociaal kapitaal zorgt voor minder gedeelde waarden zijn, een afname in het positieve buurtidentificatie, en minder corrigerend gedrag tegenover ongewenst gedrag. Hierdoor ontstaat vervreemding van elkaar (Putnam, 2000, pp. 317-319). Sociaal kapitaal is een te breed begrip om volledig te toetsen en daarom worden twee aspecten getoetst; gedeelde waarden en ondersteuning. Hieruit volgen hypothese drie en vier:

H4: Gedeelde waarden onder buurtgenoten zorgen voor een hogere veiligheidsbeleving.

H5: Hoe hoger de mate waarin buurtgenoten elkaar ondersteunen, hoe hoger de veiligheidsbeleving.

Naast Putnam heeft het onderzoek van Skogan ook interessante inzichten opgeleverd. Hij spreekt ook over sociale desorganisatie werken dit concept verder uit. Volgens hem is een aspect

hiervan dat woonomgevingen waar bewoners sociale banden hebben, de sociale controle vergroot wordt omdat de gemeenschap beter in staat is onbekenden te herkennen en meer geneigd is om beschermend op te treden (Skogan, 1986, p. 216). Hypothese 2 gaat deels in op sociale banden, namelijk het informele contact, maar omdat sociale banden meer omvat wordt hiervoor een aparte hypothese opgesteld:

H6: Sociale banden tussen bewoners zorgt voor een hogere veiligheidsbeleving.

In het verlengde hiervan draagt het onderzoek van Krohn (1986) over het verband tussen de sociale-netwerk theorie en oorzaken van criminaliteit. Hij stelt dat een hoge netwerkdichtheid zorgt voor een groter vermogen van het netwerk om misdaad tegen te gaan. Hij definieert netwerkdichtheid als de mate waarin bewoners in een sociaal netwerk direct met elkaar verbonden zijn. De achterliggende gedachte van dit verband is dat het gedrag van bewoners in een netwerk beïnvloed wordt door reactie van alle leden uit het netwerk. Hoe groter de netwerkdichtheid binnen personen in een netwerk, hoe groter de beperking op afwijkend gedrag in het netwerk (Krohn, 1986, p. 84). Omdat dit onderzoek niet geschikt is om het hele netwerk in kaart te brengen is ervoor gekozen hier geen aparte hypothese voor op te nemen, ondanks de relevantie.

Knol et al. (2002) stellen dat er menig onderzoek naar de twee concepten is gedaan. Desalniettemin zijn deze onderzoeken vooral op macroniveau verricht. Ook moet het verband zorgvuldig geanalyseerd per casus omdat soms niet helder is hoe het precies zit. Zij stellen dat het geen schijnverband is, maar “dat het de vraag blijft of buurtgenoten elkaar wederzijds beïnvloeden in de richting van pro- of asociaal gedrag dan wel of mensen met een pro- of asociale instelling elkaar opzoeken en het fijner vinden elkaar op te zoeken qua woonplaats” (Knol et al., 2002, p. 21).

Dat is ook wat dit onderzoek wetenschappelijk relevant maakt. Het draagt bij aan de bestaande literatuur over dit onderwerp vanwege de unieke context waarin het onderzoek plaatsvindt. Er is eerder onderzoek gedaan naar het mogelijke verband in steden in Nederland. Knol et al. (2002) hebben bijvoorbeeld een kwantitatief onderzoek met multivariate regressies uitgevoerd. Er is daarentegen niet eerder een vergelijkbaar onderzoek verricht in een achterstandswijk in Den Haag. Daarnaast onderscheidt het onderzoek zich ook door te kijken naar ouderen als doelgroep. Er is kennis over de concepten los van elkaar t.o.v. de doelgroep, maar niet in relatie tot elkaar (Elchardus & Smits, 2003; Knol et al., 2002).

3. Methodologie

Nu bekend is welk verband wordt onderzocht is de volgende stap de uitleg over hoe dit verband onderzocht wordt. In dit hoofdstuk wordt daarom het onderzoeksdesign toegelicht en gemotiveerd. Daarnaast wordt alle informatie over de data uiteengezet, en tot slot wordt het onderzoeksverloop en de reflectie daarop vermeld.

3.1 Onderzoeksdesign

Er is gekozen voor een deductieve benadering voor dit onderzoek. De onderzoeken van Putnam, Sampson & Groves, Knol et al. en Lub hebben deze concepten en het verband ertussen onderzocht en zij hebben een theorie gevormd dat sociale cohesie invloed heeft op de veiligheidsbeleving. Dit verband is echter nog niet onderzocht in de context van dit onderzoek, te weten ouderen woonachtig in een kwetsbare wijk. De theorie wordt binnen de casus getoetst en hiermee wordt geprobeerd het hiaat te vullen in de literatuur. Er wordt onderzocht waar en wanneer de theorie geldig is. Deze scriptie heeft daarom een deductieve aard.

Het onderzoek wordt volgens kwalitatieve methode verricht. Hiervoor is gekozen omdat Lub en De Leeuw in hun artikel over percepties over buurtveiligheid stellen dat kwantitatief onderzoek belangrijke nuances kan missen op gebied van veiligheidsperceptie. Data verkregen uit kwantitatief onderzoek kan volgens hen niet zo rechttoe rechtaan zijn als in eerste instantie gedacht. Enquêtes worden gevormd door taal, gedachtepatronen, ervaringen en verwachtingen van de onderzoeker. Dit kan zorgen voor gebrek aan nuance, met name voor abstracte concepten zoals veiligheidsperceptie (Lub & De Leeuw, 2016, p. 426).

3.2 Dataverzamelingmethoden

Er is daarom gekozen om drie diepte-interviews af te nemen voor de dataverzameling. Hiermee wordt geprobeerd de nuance te vinden over het mogelijke verband tussen de veiligheidsperceptie en sociale cohesie. De interviews hebben een semigestructureerde vorm; dit heeft als doel gericht te kunnen vragen naar concepten en verbanden, maar de respondenten de ruimte te geven vrij te kunnen antwoorden en er ruimte is voor nieuwe inzichten. Er wordt gebruik gemaakt van een interviewschema. De interviews worden individueel afgenomen bij bewoners thuis. De interviews duren tussen de 45 en 60 minuten. Er is gekozen slechts drie interviews af te nemen omdat vanwege de tijdsdruk een grotere casusselectie niet haalbaar was.

De interviews zijn met toestemming opgenomen en getranscribeerd. De transcripties zijn achteraf geanalyseerd door te coderen. Het codeerschema is gemaakt op basis van de operationalisatietabel die later behandeld wordt.

Daarnaast zijn er drie observaties uitgevoerd. Er is gekozen voor een ongestructureerde participerende observatiemethode. Het is een participerende observatie omdat de onderzoeker zelf deel uitmaakte van de observaties (lees: koffieochtenden en wandeling). Hiervoor is gekozen om dieper inzicht te krijgen in informatie. Daarnaast is gekozen voor een ongestructureerde observatie omdat de observaties vroeg in het onderzoek zijn verricht. Het doel hiervan was een zo goed mogelijk beeld krijgen van de casus. Er is tijdens de observaties specifiek gekeken naar en gepraat over de concepten sociale cohesie en veiligheid.

3.3 Data kenmerken

De onderzoekseenheid zijn bewoners van de vier flats aan de Lozerlaan van de woningcorporatie Haag Wonen. Er zijn een mannelijke en twee vrouwelijke bewoners geïnterviewd. Er zit verschil in de levensfasen van de respondenten, er is een oudere (60-70 jaar) geïnterviewd, een bejaarde (70-80 jaar), en een hoogbejaarde (80>). Hiervoor is gekozen omdat er verschil zit in veiligheidsbeleving tussen mannen en vrouwen (De Groof, 2006, p. 32). Ook leeftijd heeft hier invloed op, de zogenaamde ouderenparadox bij veiligheidsbeleving (Elchardus et al., 2005, p. 54). De respondenten zijn benaderd via een contactenlijst die Haag Wonen heeft verstrekt. De interviews zijn individueel afgenomen, zodat sociaalwenselijke antwoorden zoveel mogelijk worden vermeden.

Tabel 1

Lijst van geïnterviewden

Geïnterviewde	Geslacht	Leeftijd
Respondent 1	Vrouw	81
Respondent 2	Man	67
Respondent 3	Vrouw	74

De koffieochtenden (observatie 1 & 2) zijn georganiseerd door Haag Wonen om het contact met en tussen bewoners te stimuleren. Diverse bewoners zijn komen opdagen, en ook werknemers van Haag Wonen waren aanwezig. Tijdens deze observaties is gekeken hoe bewoners met elkaar

omgaan en is gevraagd naar de sociale cohesie en de veiligheidsbeleving. Observatie 3 is verricht door een wandeling te maken met bewoners. Ook hier was een medewerker van Haag Wonen aanwezig. Tijdens de wandeling is wederom gekeken hoe de onderlinge verhoudingen zijn tussen bewoners en is er gesproken over zowel de concepten afzonderlijk als het verband ertussen.

Tabel 2

Lijst van observaties

Observatie	Wat	Datum	Aantal respondenten
Observatie 1	Koffieochtend bij de vierkantflat	25 maart 09:00-11:00	20
Observatie 2	Koffieochtend bij de driehoekflat	25 maart 11:00-13:00	15
Observatie 3	Wandeling met bewoners	24 april 10:30-13:00	8

3.4 Data-analyse

De observaties dienen als ondersteuning voor de analyse en de interviews zijn geanalyseerd op basis van coderen. Het artikel van De Groof (2006, p. 20) uit het tijdschrift voor criminologie discussieert het concept onveiligheidsgevoel en om het concept te meten wordt veelal gebruik gemaakt van theoretische classificatieschema's (De Groof, 2006, p. 21). Men onderscheidt drie types; cognitief, affectief en expressief. Cognitief focust op hoe men het risico om slachtoffer van misdaad te worden inschat. Affectief zegt iets over de ervaren gevoelens van onveiligheid. Expressief gaat in op uitingen/gedrag door gevoelens van onveiligheid. Naast deze drie types kan er ook onderscheid worden gemaakt in referentieniveau waarop onveiligheidsgevoel gemeten kan worden. Ofwel persoonlijke betrokkenheid, ofwel algemene betrokkenheid kan men naar kijken (De Groof, 2006, pp. 20-21). Dit classificatieschema wordt gebruikt om de veiligheidsbeleving te meten.

Tabel 3

Theoretisch classificatieschema Onveiligheidsgevoel

Referentieniveau	Cognitief	Affectief	Expressief
-------------------------	------------------	------------------	-------------------

<i>Algemeen</i>	Risicoperceptie gericht op de omgeving	Bezorgdheid over misdaad in de omgeving: gevoelens van onveiligheid	(Houdingen t.o.v.) gemeenschapsacties, buurwachten, protesten
<i>Persoonlijk</i>	Eigen risicoperceptie	Angst voor persoonlijke victimisatie (en die van significante anderen)	Beschermende en ontwijkende gedragingen

Aangepast overgenomen uit De Groof, 2006, p. 21

Sociale cohesie wordt gemeten aan de hand van de literatuur die in het vorige hoofdstuk behandeld is. Sociale cohesie wordt bekeken op buurtniveau en hierbij wordt gelet op de mate waarin bewoners dezelfde waarden hebben, de mate van sociale controle, de aanwezigheid van sociale netwerken en de afhankelijkheid van elkaar. Ook horen vertrouwen in elkaar en de bereidheid om samen te zoeken naar oplossingen voor gezamenlijke obstakels (Knol et al., 2002, p. 12). Andere indicatoren op buurtniveau zijn het zich thuis voelen in de buurt, de gehechtheid aan de buurt en eigenaarschap te voelen voor de woonomgeving (Knol et al., 2002, p. 14). Als de twee concepten in kaart zijn gebracht wordt gevraagd naar het mogelijke verband tussen beide concepten.

Tabel 4

Operationalisatietabel

Concept	Definitie	Indicator
Veiligheidsbeleving	De afwezigheid van gedragingen van medeburgers die gevoelens van hinder, overlast en/of onbehagen	Mate van bezorgdheid over misdaad in de woonomgeving Mate van angst voor persoonlijk slachtofferschap Beoordeling van eigen risicoperceptie

opleveren in de
woonomgeving.

Beschermende en ontwijkende gedragingen

Beoordeling van risicoperceptie van de
woonomgeving

Ervaring van hinder, overlast en of
onbehagen in de woonomgeving

Mate van overlast in de buurt (rondhangende
jongeren, vuiligheid op straat, lawaai,
gevechten)

Sociale cohesie	De interne samenhang van de buurtbewoners van de vier flats aan de Lozerlaan. De interne samenhang heeft betrekking op de mate waarin mensen in gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid en relatie met de woonomgeving. ¹	Dezelfde waarden hebben Mate van sociale controle Aanwezigheid van sociale netwerken Afhankelijk van elkaar in de woonomgeving Mate van vertrouwen in elkaar Mate waarin samen naar oplossingen voor gezamenlijke problemen wordt gezocht Mate waarin iemand zich thuis voelt in de woonomgeving Mate van gehechtheid aan de woonomgeving Mate van eigenaarschap in de woonomgeving
-----------------	---	--

Sociale desorganisatie	Het mechanisme dat bepaalde factoren de sociale cohesie laten verzwakken en dat daardoor criminaliteit wordt aangemoedigd.	Mate van doorstroom van bewoners in de woonomgeving
		Mate van informeel contact tussen bewoners
		Mate van noodzakelijke zelfredzaamheid
		Mate van gemeenschapszin
		Mate van ondersteuning van bewoners onderling

¹ *De woonomgeving is zowel de gebouwde omgeving waar iemand woont, als de sociale omgeving zoals de contacten met buurtgenoten waarin iemand zich bevindt.*

3.5 Onderzoeksverloop

Tijdens de observaties zijn 43 respondenten geobserveerd. Er is gekeken naar hun gedrag op gebied van sociale cohesie en er zijn vragen gesteld over sociale cohesie en de veiligheidsbeleving. Er zit verschil in hoelang respondenten geobserveerd zijn, afhankelijk van hoelang zij aanwezig waren.

Twee interviews zijn bij de respondent thuis afgenomen en een interview is in de tuin van de respondent afgenomen. Alle keren was het privé. De interviewgide is in het algemeen aangehouden. Wel zijn er per interview verschillende vervolgvragen gesteld, wat hoort bij een semigestructureerde interviewmethode. Na afloop zijn de interviewtranscripten gecodeerd, en hierop is de analyse gebaseerd.

3.6 Validiteit en betrouwbaarheid

De validiteit wordt gesplitst in interne en externe validiteit. In dit onderzoek is geprobeerd een zo hoog mogelijke interne validiteit te bewerkstelligen. Er is bijvoorbeeld geprobeerd in de selectie van respondenten een diverse groep te selecteren zodat dit geen bias geeft in de resultaten. Ook zijn de interviews onder dezelfde omstandigheden afgenomen, en er is een interviewschema gebruikt op basis van een operationalisatie van de concepten. De respondenten zijn hierdoor zorgvuldig geïnterviewd om de hypothesen te toetsen en het verband tussen de

variabelen te onderzoeken. Ook de data is consequent en systematisch geanalyseerd. Dit alles draagt bij aan de interne validiteit. Een beperking van het onderzoek is dat niet alle externe factoren kunnen worden uitgesloten. Vanwege de afbakening van het onderzoek is niet gefocust op andere mogelijke factoren die invloed hebben op het verband. Hoewel diverse hypothesen zijn getoetst is het denkbaar dat andere factoren kunnen bijdragen aan het mogelijke verband. De externe validiteit is laag omdat het een casestudy betreft met een specifieke context. Daarnaast is slechts een klein aantal bewoners benaderd. Hierdoor zijn de bevindingen niet te generaliseren. De tijdsbeperking is hierin de belangrijkste factor geweest. Dit is in dit onderzoek ook niet het doel geweest. Er is gepoogd over een kleine onderzoekseenheid een diepgaand beeld te schetsen over het verband tussen de variabelen.

Ook heeft een kleine steekproef invloed op de betrouwbaarheid. Door de kleine steekproef is de kans dat de resultaten toeval zijn groter. Daarnaast is de wijze waarop de data verzameld is niet eenvoudig te repliceren. Semigestructureerde interviews verlopen niet hetzelfde en dat heeft invloed op de betrouwbaarheid. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid dat bij een herhaling van het onderzoek andere resultaten volgen. Daarnaast is een zelfselectiebias mogelijk tijdens de interviews en de observaties. Respondenten zijn gebeld en konden zelf aangeven of ze mee wilden werken. Daarnaast moesten mensen zelf op komen dagen bij zowel de koffieochtenden als de wandeling. Respondenten kunnen hierdoor verschillen met de rest van de onderzoekseenheid en dit kan een ander resultaat geven en heeft dus een negatieve invloed op de interne validiteit. Ondanks deze beperkingen wordt de betrouwbaarheid vergroot door controlevragen tijdens het interview te stellen in combinatie met het samenvatten van de antwoorden tijdens het interview. Ook geldt het kopje onderzoeksverloop als een soort logboek en dit maakt het onderzoek betrouwbaar. Daarom is het onderzoek een toevoeging aan de wetenschap. De diepte-interviews kunnen interessante resultaten bieden voor deze specifieke casus en de resultaten worden in het volgende hoofdstuk beschreven.

4. Resultaten

Zoals gezegd worden in dit hoofdstuk de resultaten besproken. In het theoretisch kader zijn zes hypothesen geformuleerd en deze worden uitvoerig geanalyseerd in dit hoofdstuk. Alvorens dat wordt beschreven, wordt eerst ingegaan op hoe de respondenten denken over de woonomgeving en daaropvolgend hun veiligheidsbeleving. Hierna volgen de hypothesen die verpakt zijn onder het kopje sociale cohesie. De resultaten die besproken worden zijn verkregen uit de observaties en de interviews met de respondenten.

4.1 De respondenten en hun woonomgeving

De respondenten geven aan in de interviews dat ze zich thuis voelen in de woonomgeving. Niet elke bewoner is even gehecht aan de woonomgeving daarentegen. Een van de respondenten geeft aan helemaal niet gehecht te zijn aan de woonomgeving (respondent 1). Een andere respondent geeft aan wel gehecht te zijn en niet meer te willen verhuizen (respondent 3). Een andere respondent is zeer gehecht aan de woonomgeving en zit zelfs in de bewonerscommissie. Dit getuigt zelfs van eigenaarschap van de woonomgeving. Hierover bestaan ook verschillen tussen de respondenten. Een van de respondenten zit dus in de bewonerscommissie en zet zich in voor de bewoners (respondent 1). Een andere respondent zegt niet betrokken te zijn in de woonomgeving. Ze gaat niet naar koffieochtenden, en ze zegt dat als er rommel in de centrale ruimte ligt, ze wel denkt dat iemand het toch even moet opruimen. Ze geeft hierbij aan dit zelf nooit op te ruimen (respondent 1). Dit kun je interpreteren als een gebrek aan eigenaarschap. Een andere respondent zegt zich niet verantwoordelijk te voelen voor de woonomgeving. Wel is ze betrokken bij de bijeenkomsten voor de nieuwe plannen voor de nieuwe gezamenlijke ruimte (respondent 3).

4.2 Veiligheidsbeleving

Om de veiligheidsbeleving in kaart te brengen is gekeken naar een aantal zaken, deels overgenomen uit de tabel van De Groof (2006). Allereerst mate van bezorgdheid over misdaad in de omgeving. Uit de interviews wordt duidelijk dat door verhalen van anderen in de woonomgeving de respondenten bezorgder raken over mogelijke misdaad. Een van de respondenten geeft aan dat door de verhalen ze gedachtes krijgt over mogelijke misdaad in de eigen flat (respondent 1). Ook uit het tweede interview blijkt dat men bezorgd is voor misdaad.

“De eerste moord met beroving... ik zeg, dat zal er echt wel een keertje aankomen” (respondent 2). De respondenten laten weten dat er veel onbekenden rondlopen rondom de flat en soms ook in de flat en dit leidt tot gevoelens van onveiligheid.

Ook is er gevraagd naar respondenten hun risicoperceptie. Deze kan verdeeld worden in twee categorieën; de eigen risicoperceptie, en die van de woonomgeving. De respondenten geven aan dat ze zichzelf veilig voelen. Ze schatten de risico's voor zichzelf niet hoog in. Opmerkelijk daarbij is wel dat een van de respondenten 's avonds een wapen met zich meedraagt. De respondent geeft aan hiermee op een andere manier buiten te lopen in het donker. De respondent vindt het lastig de risico's in te schatten. “Je weet nooit wat je tegenkomt.” Overdag neemt de respondent geen wapen mee maar dit zou wel “verstandig” zijn. De respondent heeft niet gezegd het wapen ooit te hebben gebruikt. De respondent denkt wel dat meer bewoners dit doen, zeker als ze met de hond gaan wandelen (respondent 2). De risicoperceptie van de woonomgeving wordt hoog ingeschat blijkt uit de interviews. Dit komt vooral voort uit de verhalen die aan elkaar verteld worden, “bepaalde figuren” in de woonomgeving, en onprettige ervaringen (respondent 2). Er kan dus gesteld worden dat mensen de woonomgeving risicovol inschatten, maar zelf niet ervan uit gaan slachtoffer te worden.

Er is ook specifiek naar de mate van angst voor persoonlijk slachtofferschap gevraagd, en allen zeggen niet bang te zijn om slachtoffer te worden. Een van de respondenten geeft als reden dat de hoge etage waarop ze woont zorgt voor een veilig gevoel: “Ik denk als ik beneden zat, dan was dat [veiligheidsgevoel] misschien iets minder” (respondent 1). Een andere respondent geeft aan dat hun hond zorgt voor een veilig gevoel. Als er iets gebeurt op de gang, dan slaat de hond direct aan zegt de respondent (respondent 3). Ook zegt de respondent zich veiliger te voelen doordat ze niet alleen woont, maar met haar man (respondent 3).

Hoewel de respondenten niet bang zijn om slachtoffer te worden geven ze aan wel beschermende en ontwijkende gedragingen te vertonen. Wat overal naar voren komt is dat ze liever niet 's avonds in het park achter de woonomgeving komen. Hier voelt men zich niet veilig, omdat er bijvoorbeeld “gespuis” is, (respondent 1). De respondent zegt niet te weten waar de angst vandaan komt, er kan van alles zijn. Er zijn dan hangjongeren die een gevoel van onbehagen geven en daarom ontloopt de respondent deze situaties (respondent 1). Een andere respondent geeft aan dat in het park allerlei mensen slapen in de zomer. Volgens de respondent dronken ze erg veel en deden ze hun behoefte buiten. De politie heeft het park meermaals ontruimd aldus de respondent. De respondent gaf ook aan dat haar man bedreigd is door drie mensen die in het park sliepen. Zij dachten dat hij de politie gebeld had en daarom stonden ze

met z'n drieën bij hem en zeiden ze “we wachten jou wel op”. Daarnaast had haar man tijdens het wandelen met de hond een bankje gezien die helemaal besmeurd was met poep. Dit hadden ze gedaan omdat het bankje te dicht bij hun plek was volgens de respondent (respondent 3).

Maar niet alleen in het park vertonen de respondenten beschermend of ontwijkend gedrag. Een respondent gaat bijvoorbeeld 's avonds niet meer lopen over straat, fietsen is daarentegen geen probleem (respondent 1). Naast het park zijn ook de parkeerplaats achter de flats en de portiek delen van de woonomgeving waar overlast is wat soms leidt tot een onveilig gevoel of in ieder geval een gevoel van onbehagen. Zo zijn onlangs de inschrijfformulieren in de portiek helemaal onder gekrast (respondent 1). Ook zijn op de parkeerplaats vaak hangjongeren, en die zorgen voor veel overlast. “Je ziet ballonnetjes, je ziet gasflessen, je ziet etenswaren, je ziet vieze zakdoekjes. Als je begrijpt wat ik bedoel. Dat gooien ze zo uit de auto” (respondent 3).

Wat opvalt is dat vaak het onbekende aspect van de situatie zorgt voor gevoelens van onveiligheid. Met name onbekende mensen of het donker waardoor iemand iets niet kan zien. Als je tussen de regels door leest kan ook opgemerkt worden dat alleen zijn zorgt voor gevoelens van onveiligheid.

4.2.1 Veiligheidsbeleving van ouderen

Volgens de literatuur is het veiligheidsgevoel van ouderen hoger dan de leeftijden daarvoor (Elchardus & Smits, 2003; Fattah, 1993; Ferraro, 1995; Greve, 1998; Pain, 2001; Timmermans, 1997). Dit komt door de grotere kwetsbaarheid voor de gevolgen als ze slachtoffer worden. Ook heeft dit te maken met ze fysiek minder sterk zijn en zich daardoor minder goed kunnen verweren. Ouderen stellen zich daarom voorzichtiger op en vertonen preventiever gedrag (Elchardus et al., 2005, p. 54). Dit laatste is goed terug te zien in de interviews. Hoewel de respondenten zich veilig voelen vertonen ze beschermende en ontwijkende gedragingen. Een van de respondenten laat bijvoorbeeld de hond niet meer uit omdat ze slechtziend is en hierdoor mag ze van haar man niet meer alleen het park in vanwege de veiligheid (respondent 3). Ook viel op in de interviews dat ouderen soms naïef en goedgegelovig zijn en dat hier misbruik van wordt gemaakt. Zo is er altijd iemand die de centrale deur opendoet als er wordt aangebeld. Als gevolg hiervan is iemand in de flat beroofd omdat de bewoner geloofde dat ze haar bankpas moest afgeven (respondent 3).

4.3 Sociale cohesie

Nu duidelijk is hoe bewoners de veiligheid in de woonomgeving ervaren is het de vraag hoe het komt dat ze dit op deze manier ervaren. Om deze vraag te beantwoorden is het begrip sociale cohesie hieronder gesplitst in een aantal onderdelen.

4.3.1 Sociale netwerken

Uit de interviews en de observaties blijkt dat er sociale netwerken aanwezig zijn in de woonomgeving (respondent 1,2,3; observatie 1,2,3). Bij alle respondenten is de trend te zien dat ze hun burens regelmatig spreken, andere bewoners in de flat af en toe, en de bewoners in de andere flats sporadisch, uitzonderingen daargelaten. Er wordt weinig samen ondernomen; mensen gaan niet vaak bij elkaar op de koffie of iets dergelijks. Er is ook niet een gevoel van gemeenschapszin want de sociale netwerken beperken zich tot “clubjes” (respondent 2). Deze clubjes roddelen veel onderling (respondent 3). Een ander argument waaruit blijkt dat er weinig gemeenschapszin is, is de reactie van bewoners als er iemand komt te overlijden. Volgens een van de respondenten wordt daar door de oudere generatie onverschillig op gereageerd. Toen hij sprak met een bewoner dat een bewoner overleden was kreeg hij als reactie: “ja, nou en” (respondent 2). Ook valt op uit de observaties dat veel mensen gaan wandelen met de hond, en dit ook samen doen (observatie 1 en 2). Dit beeld wordt bevestigd in de interviews. Volgens een van de respondenten schept gezamenlijk de hond uitlaten een band (respondent 1). Uit de interviews wordt duidelijk dat de respondenten de burens met wie ze goed contact hebben vertrouwen. Door dit vertrouwen voelen ze zich veiliger. Andersom zorgen onbekende mensen voor onprettig gevoel wat zou kunnen leiden tot een lagere veiligheidsbeleving (respondent 3).

In de flats is een hoge doorstroom van bewoners. Het zijn ouderenflats en hierdoor is de gemiddelde leeftijd hoog en overlijden er relatief veel mensen in de woonomgeving. Dit beamen de respondenten (respondent 2 en 3). Hierdoor is het onvermijdelijk dat veel mensen elkaar niet kennen omdat er vaak nieuwe gezichten zijn. Uit de interviews blijkt dat onbekende mensen zorgen voor een onveiliger gevoel (respondent 1 en 3). Een hoge doorstroom zorgt in de woonomgeving daarom voor een lagere veiligheidsbeleving.

Wat betreft informeel contact blijkt uit observaties dat de meeste mensen elkaar gedag zeggen (observatie 1,2,3). Uit de interviews komt naar voren dat op de eigen verdieping het informele contact groter wordt. Een van de respondenten geeft aan zijn burens elke dag te spreken (respondent 2). Het mechanisme dat ontstaat is dat door meer informeel contact het vertrouwen tussen de bewoners groeit. Een van de respondenten zet bijvoorbeeld haar fiets (op de eigen

verdieping) soms niet op slot omdat ze de risico's laag inschat. De buurman gaf daarna zelfs aan dat ze was vergeten haar fiets op slot te zetten. Hierdoor ontstaat een vertrouwensband en dat zorgt voor een hogere veiligheidsbeleving. Aan de andere kant valt op dat er veel geroddeld wordt over elkaar. Hierdoor ontstaat wantrouwen (respondent 3). Dit zou kunnen leiden tot een lagere veiligheidsbeleving, maar dit is niet onderzocht. Daarnaast worden tijdens het informele contact veel "verhalen" verteld die gevoelens creëren van onveiligheid: "dan hoor je ook van andere flats wel eens dat er toch dingen gebeurd zijn. Dan denk ik, ja, dat kan bij ons ook gebeuren" geeft een van de respondenten aan (respondent 1). Het is dus afhankelijk hoe het informele contact zich uit om te bepalen op wat voor manier het invloed heeft op de veiligheidsbeleving.

4.3.2 Waarden en normen

Een ander punt dat veel naar voren komt zijn waarden en normen. In de flats wonen verschillende generaties samen en over de jaren heeft er diversificatie van culturen plaatsgevonden. Er wonen nu dus verschillende culturen samen in de flats en hierdoor zijn er verschillende waarden en normen. Vooral onder de oudste generatie (80-100 jaar) is afkeuring naar de "buitenlanders" volgens een van de respondenten. De respondent geeft aan: "wat heel belangrijk is, wat sommige ouderen wel uit het oog verliezen, is elkaar respecteren" (respondent 2). Het interview met een van de respondenten bevestigt dit beeld in zekere mate. De respondent kreeg nieuwe burens van Surinaamse afkomst en ze had een kaartje naar ze gestuurd om ze te verwelkomen. Helaas kwam er geen reactie en de respondent interpreteerde dit als buitenlandse mensen willen geen contact meer. Afgezien van de discussie wie hier juist handelt, is wel een mechanisme te ontdekken. Door de verschillen in generaties en culturen ontstaan verschillende waarden en normen. Door gebrek aan diepgaand contact met buurtgenoten is er geen begrip voor elkaar. Denkwijzen en handwijzen zijn onbekend voor elkaar en dit leidt tot wantrouwen. Het gevolg hiervan is dat de veiligheidsbeleving van de bewoners daalt (respondent 1,2,3).

4.3.3 Ondersteuning van bewoners

Uit de interviews komt naar voren dat bewoners elkaar weinig ondersteunen. Hier en daar helpen bewoners elkaar met kleine klusjes, zoals boren van een gaatje, of wat boodschappen voor iemand meenemen, maar niet meer dan dat (respondent 3). Uit de interviews blijkt ook dat ondersteuning vaak stopt door de hoge doorstroom in de flat. De mensen die de meeste hulp nodig hebben komen te overlijden en dan stopt de ondersteuning (respondent 1,2,3). Ook geeft een van de respondenten aan dat hij oudere bewoners emotioneel ondersteunt door ze aan te

blijven moedigen naar buiten te gaan, ook al voelen ze zich niet veilig. Hoewel nu een aantal voorbeelden zijn gegeven over ondersteuning van de bewoners, laten ze weten dat over het algemeen de ondersteuning onder bewoners minimaal is (respondent 1,2,3). Op basis hiervan kan gesteld worden dat er zelfredzaamheid nodig is. Een van de respondenten geeft aan: “hulp is niet vanzelfsprekend.” Hij doelt hierop de hulp van bewoners, want hij geeft ook aan dat veel hulpbehoevende bewoners wel hulp krijgen van organisaties (respondent 2). Ook zijn er veel oudere bewoners die vallen, en ze worden hier weinig bij geholpen. Dit zou invloed kunnen hebben op hun veiligheidsbeleving maar, dit is in dit onderzoek niet aan de orde gekomen.

4.3.4 Vertrouwen

Zoals eerder gezegd is er weinig gemeenschapszin in de flats (respondent 1,2,3). Het gevolg hiervan is dat mensen elkaar niet goed kennen en elkaar ook niet ondersteunen als dit eventueel nodig is. Wat steeds terugkomt is dat mensen elkaar daarom gaan wantrouwen. Dit werd vooral benadrukt door de lichaamshouding van twee van de respondenten. Ze kwamen negatief over en keken verontwaardigd (respondent 1 en 3). De andere respondent was wel erg positief ingesteld en vertrouwt de medemens (respondent 2). Door dit gebrek aan vertrouwen daalt de veiligheidsbeleving.

4.3.5 Hond als huisdier

Opvallend in de interviews en de observaties waren honden (respondent 1,2,3; observatie 1,2,3). Dit kwam erg vaak terug in de interviews en observaties. Een van de respondenten gaf aan dat dit zorgde voor een betere sociale band met buurtgenoten omdat je elkaar tegenkomt en samen de hond uit kunt laten (respondent 1). Een andere respondent gaf zoals eerder gezegd aan dat ze zich veiliger voelde door eigenaar te zijn van een hond. De hond waakte over haar huis en slaat alarm als er iets mis is (respondent 3). Hoewel het niet hoofdzakelijk relevant is voor het onderzoek is het wel noemenswaardig vanwege het patroon dat ontdekt is. Een hond als huisdier zou kunnen zorgen voor een hogere sociale cohesie en leiden tot een hogere veiligheidsbeleving.

5. Conclusie

In dit onderzoek is getracht een antwoord te vinden op de vraag: ‘Hoe ervaren de ouderen in de flats aan de Lozerlaan de sociale cohesie en wat voor invloed heeft dit op hun veiligheidsbeleving?’ Hiervoor is een kwalitatief onderzoek uitgevoerd aan de hand van interviews en observaties. Er zijn zes hypothesen onderzocht die het antwoord op de onderzoeksvraag onderbouwen.

Uit de resultaten blijkt dat er een hoge doorstroom van bewoners is. Als gevolg hiervan zijn burens en bewoners vaker onbekend en dit zorgt ervoor dat er minder vertrouwen is tussen bewoners. Hierdoor ontstaat er een lagere veiligheidsbeleving. De resultaten van het onderzoek bewijzen daarmee de hypothese dat hoge doorstroom zorgt voor een lagere veiligheidsbeleving. Ook komt naar voren dat er in enigermate informeel contact is tussen bewoners. Door dit informele contact bouwen bewoners een band met elkaar op. Desondanks bestaat dit contact ook uit veel geroddel, en negatieve verhalen over veiligheid en daarom vormen de onderzoeksresultaten geen bewijs dat informeel contact zorgt voor een hogere veiligheidsbeleving. Daarnaast is er volgens de respondenten weinig gemeenschapszin en is hulp van bewoners niet vanzelfsprekend. Hierdoor daalt het vertrouwen in de bewoners onderling en dat leidt tot een lagere veiligheidsbeleving. De resultaten van het onderzoek ondersteunen dus de derde hypothese. Wat hiermee verband houdt zijn de mate van gedeelde waarden in de flats. In de onderzoeksresultaten komt naar voren dat er verschillende culturen en verschillende generaties (ouderen) samenwonen en dit zorgt voor verschillende waarden en normen onderling. Door de verschillende waarden is er niet altijd begrip voor elkaar wat ook zorgt voor een daling in het vertrouwen onder de bewoners. Dit resulteert in een lagere veiligheidsbeleving. Daarom ondersteunen de resultaten de vierde hypothese dat gedeelde waarden zorgen voor een hogere veiligheidsbeleving, en andersom niet-gedeelde waarden zorgen voor een lagere veiligheidsbeleving. Ook wordt uit de onderzoeksresultaten duidelijk dat er (relatief) weinig ondersteuning is van bewoners onderling terwijl de doelgroep relatief veel hulp nodig heeft. Ondanks deze uitkomst wordt niet bewezen dat hoe meer bewoners elkaar onderling steunen, hoe hoger de veiligheidsbeleving is en dus kan hypothese vijf niet worden aangenomen. Dan rest nog de laatste hypothese en deze stelt dat sociale banden zorgen voor een hogere veiligheidsbeleving. Uit de resultaten blijkt dat sociale banden het vertrouwen in bewoners onderling verhogen en dat leidt tot een hogere veiligheidsbeleving. Daarom kan de zesde hypothese worden aangenomen.

De meeste belangrijke bevinding in dit onderzoek is dat het gevoel heerst onder de respondenten dat er weinig sociale cohesie is in de flats. Als gevolg van de lage mate van sociale cohesie ontstaat er een gebrek aan vertrouwen. Dit leidt tot een lagere veiligheidsbeleving. Uit dit onderzoek is dus gebleken dat er weinig sociale cohesie is en dat dit zorgt voor een lagere veiligheidsbeleving onder de respondenten.

6. Discussie

Hoewel de onderzoeksvraag nu beantwoord is, zijn er nog een aantal vermeldingen nodig. In dit hoofdstuk worden de beperkingen van het onderzoek worden toegelicht. Vervolgens worden zowel aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek als aanbevelingen voor Haag Wonen om meer inzicht te geven op dit beleidsterrein. Maar nu eerst worden de onderzoeksresultaten geïnterpreteerd.

6.1 Reflectie resultaten

In dit onderzoek is het verband tussen sociale cohesie en veiligheidsbeleving van ouderen onderzocht. Uit de resultaten blijkt dat een gebrek aan sociale cohesie leidt tot een lagere veiligheidsbeleving. Daarmee komen de resultaten overeen met resultaten van eerder onderzoek over dit verband (Putnam, 2000; Knol et al., 2002; Sampson & Groves, 1989). Interessant aan dit onderzoek is dat de bevindingen uitwijzen dat het theoretische verband tussen sociale cohesie en veiligheidsbeleving ook standhoudt als specifiek gekeken wordt naar de doelgroep ‘ouderen’ in microcontext. Er is vooraf geen aanwijzing gevonden dat het verband niet geldt voor deze doelgroep en dus kan beargumenteerd worden dat dit een logisch resultaat is.

Specifiek ingaand op de hypothesen valt op dat twee van de zes hypothesen niet zijn aangenomen. Er kan allereerst niet gesteld worden dat de mate van ondersteuning van bewoners onderling invloed heeft op de veiligheidsbeleving en het belangrijkste argument daarvoor is dat er simpelweg geen bewijs voor is gevonden in de resultaten. Noch kan er gezegd worden dat er een verband is, noch kan er bewezen worden dat er geen verband is. Wel kan de kanttekening geplaatst worden dat de respondenten niet de meeste kwetsbare bewoners waren en dit zorgt wellicht voor een verkeerd beeld omdat de respondenten geen ondersteuning nodig hadden. Er kan gesuggereerd worden dat kwetsbare bewoners meer ondersteuning nodig hebben en dat dit invloed heeft op de veiligheidsbeleving. Tevens kan de hypothese dat informeel contact leidt tot een hogere veiligheidsbeleving niet ondersteund worden op basis van de resultaten. Volgens de literatuur leidt informeel contact tot wederzijds respect en vertrouwen (Putnam, 2000, p. 314). Uit de resultaten blijkt dat dit informele contact ook voor een groot deel bestaat uit roddelen en negatieve verhalen en dit leidt eerder tot wantrouwen in plaats van vertrouwen en daarom vormen de resultaten geen bewijs voor de hypothese.

Daarnaast is het opvallend dat de vier aangenomen hypothesen allemaal te maken hebben met vertrouwen. Door een hoge doorstroom kennen bewoners elkaar minder goed. Dit zorgt voor onbekenden in de flat en dat verlaagt het vertrouwen. Dit leidt op zijn beurt weer tot een lagere veiligheidsbeleving. Hetzelfde principe gaat op voor een gebrek aan gemeenschapszin. Hierdoor helpen mensen elkaar weinig, ondernemen ze samen weinig en daardoor kennen ze elkaar niet goed. Ook dit leidt weer tot een daling in vertrouwen en daaropvolgend een lagere veiligheidsbeleving. Hetzelfde geldt voor sociale banden tussen bewoners. Hierdoor kennen ze elkaar beter, hebben ze meer voor elkaar over en hierdoor stijgt het vertrouwen in elkaar. Dit zorgt voor een hogere veiligheidsbeleving. Daarnaast is het mechanisme voor de mate van gedeelde waarden vergelijkbaar. Doordat in de flat mensen verschillende waarden hebben, leren ze elkaar minder goed kennen en begrijpen ze elkaar niet. Dit zorgt voor meer wantrouwen onder bewoners en loopt uit op een lagere veiligheidsbeleving. In het algemeen lijkt het erop dat de mate van vertrouwen de belangrijkste factor is voor de veiligheidsbeleving.

Naast deze algemene bevinding is een specifiek punt uit de onderzoeksresultaten noemenswaardig. In het resultatenhoofdstuk zijn er al een aantal woorden aan besteed. Eigenaar zijn van een hond lijkt invloed te hebben op zowel de sociale banden met bewoners als de veiligheidsbeleving. Uiteraard was dit niet de focus van het onderzoek en daarom is er niet verder op ingegaan.

Al met al tonen de resultaten aan dat in ieder geval voor de respondenten de zwakke mate van sociale cohesie een negatieve invloed heeft op de veiligheidsbeleving op basis van de vier aangenomen hypothesen.

6.2 Limitaties

Hiermee wordt ook direct een van de beperkingen van de onderzoeksaanpak onthuld. Door het lage aantal respondenten zijn de resultaten niet generaliseerbaar. Het is bij dit lage aantal respondenten gebeven door de tijdsdruk om het onderzoek af te ronden. Daarom kan het onderzoek geen volledig antwoord geven op de onderzoeksvraag. Een andere beperking is dat in de onderzoeksmethode niet alle hypothesen volledig zijn uitgewerkt. In de interviewguide zijn de mechanismen over mate van ondersteuning in relatie tot veiligheidsbeleving en mate van informeel contact in relatie tot veiligheidsbeleving niet uitvoerig aan bod gekomen en daarom kunnen twee hypothesen niet bewezen worden. Dit doet afbreuk aan de betrouwbaarheid van het onderzoek.

6.3 Vervolgonderzoek

Dit is dan ook de aanbeveling voor vervolgonderzoek. In een groter onderzoek met meer respondenten en een verbeterde interviewgide kan dit verband nog scherper worden onderzocht en kunnen ook resultaten gegeneraliseerd worden naar alle bewoners aan de flats in de Lozerlaan. Hierbij zou het concept vertrouwen een goed vertrekpunt zijn omdat dit een belangrijke schakel is in het gevonden verband. Putnam (2000) heeft in zijn onderzoek vertrouwen meermaals genoemd maar dit is een onderdeel geweest binnen het concept sociale desorganisatie. Als wordt voortgeborduurd op dit onderzoek is het goed om specifiek het concept 'vertrouwen' verder uit te werken op basis van literatuuronderzoek. Vervolgens kan op basis van deductief onderzoek hier verder gestalte aan worden gegeven. Daarnaast is het interessant om te kijken of andere factoren invloed hebben op dit verband. Bijvoorbeeld wat voor invloed honden en hun eigenaren hebben op de sociale cohesie en de veiligheidsbeleving gezien het feit dat dit opmerkelijk vaak terugkwam in de gesprekken met bewoners.

6.4 Aanbevelingen woningcorporatie Haag Wonen

Deze scriptie biedt Haag Wonen interessante inzichten. Tijdens de beoordeling in hoeverre Haag Wonen bereid is te investeren in sociaal kapitaal in de flats aan de Lozerlaan kan dit onderzoek als argument worden aangedragen om te investeren. Dit is dan ook de aanbeveling voor Haag Wonen. Hoewel niet alle respondenten de noodzaak voelen om een ontmoetingsruimte te maken, is de algemene wens vanuit bewoners wel eerder aangetoond in de enquête (Haag Wonen, Z.D.). Een extra argument hiervoor is dat er een zwakke mate van sociale cohesie wordt ervaren. Een verhoging hiervan is niet alleen goed voor de onderlinge banden tussen bewoners, maar ook zorgt het voor een verhoging van de veiligheidsbeleving, zo is gebleken uit de onderzoeksresultaten van deze scriptie.

7. Literatuurlijst

- Bruinsma, G. J. N., Bernasco, W., & Elffers, H. (2004). *De stad en sociale onveiligheid: een state-of-the-art van wetenschappelijke kennis in Nederland*. Nederlands Studiecentrum Voor Criminaliteit En Rechtshandhaving & Universiteit Leiden. Faculteit Der Rechtsgeleerdheid. Afdeling Criminologie.
- De Groof, S. (2006). Het (on)grijpbare onveiligheidsgevoel. Een exploratie van de structuur binnen het onveiligheidsconcept van mannen en vrouwen. *Tijdschrift Voor Criminologie*, 48(01), 19–34. <https://researchportal.vub.be/en/publications/het-ongrijpbare-onveiligheidsgevoel-een-exploratie-van-de-structu>
- DiPasquale en Glaeser (1999) D. DiPasquale en E. Glaeser. Incentives and social capital. Are home-owners better citizens? In: *Journal of urban economics* (1999) 45-2 (354-384).
- Elchardus, M., & Smits, W. (2003). Bedreigd, kwetsbaar en hulpeloos: Onveiligheidsgevoel in Vlaanderen, 1998-2002. *Vlaanderen Gepeild!*, 99–136. <https://researchportal.vub.be/en/publications/bedreigd-kwetsbaar-en-hulpeloos-onveiligheidsgevoel-in-vlaanderen>
- Elchardus, M., De Groof, S., & Smits, W. (2005). Rationele angst of collectieve voorstelling van onbehagen. Een vergelijking van twee paradigma's ter verklaring van onveiligheidsgevoelens. *Mens en Maatschappij*, 1(80), 48–68. <https://researchportal.vub.be/en/publications/rationele-angst-of-collectieve-voorstelling-van-onbehagen-een-ver-2>
- Elffers, H., & De Jong, W. (2004). *Nee, ik voel me nooit onveilig: determinanten van sociale veiligheidsgevoelens*. RMO. https://www.raadrvs.nl/binaries/raadrvs/documenten/publicaties/2004/10/01/nee-ik-voel-me-nooit-onveilig/Nee%2C_ik_voel_me_nooit_onveilig.pdf
- Fattah, E. (1993). Crime and older people. Victimization and fear of crime among the elderly:

- a possible link? Paper presented at the Conference “Crime and older people”, Adelaide, Australian Institute of Criminology, 23-25 February 1993.
- Ferraro, K. F. (1995). *Fear of crime. Interpreting victimization risk*. Albany: State University of New York.
- Frenaij, G., & Dalu, E. (2024). Kennismakingsgesprek met Haag Wonen in het kader van de samenwerking met de Scriptiewerkplaats
- Gemeente Den Haag. (2022). *Concept programmaplan brede aanpak Zuidwest*.
<https://zuidwestopznbest.denhaag.nl/wp-content/uploads/2022/05/220242-Programmaplan-Brede-Aanpak-Zuidwest-DEF.pdf>
- Greve, W. (1998). Fear of crime among the elderly: Foresight, not fright. *International Review of Victimology*, 5, 277-309.
- Haag Wonen. (Z.D.). *Resultaten vragenlijst Lozerlaan*.
- Knol, F., De Hart, J., Waal, C. M., Roes, T., & Breedveld, K. (2002). *Zekere banden : sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. <http://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:000744965>
- Krohn, M. D. (1986). The Web of Conformity: A Network Approach to the Explanation of Delinquent Behavior. *Social Problems*, 33(6), S81–S93.
<https://doi.org/10.2307/800675>
- Lub, V. (2013). *Schoon, heel en werkzaam?: een wetenschappelijke beoordeling van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid*.
- Lub, V., & De Leeuw, T. (2016). Perceptions of Neighbourhood Safety and Policy Response: A Qualitative Approach. *European Journal On Criminal Policy And Research*, 23(3), 425–440. <https://doi.org/10.1007/s10610-016-9331-0>
- Lub, V., Van Arum, S., & Sprinkhuizen, A. (2009). Voor het verval.: Belemmeringen en voorwaarden voor vroeg signalering en bewonersparticipatie in wijkveiligheid. *Journal Of Social Intervention: Theory And Practice*, 18(4), 62–82.

NPZW. (2023, 30 oktober). *Leefbaarheid en veiligheid - NPZW*.

<https://npzw.nl/overons/zuidwestincijfers/leefbaarheid-en-veiligheid/>

Oppelaar, J., & Wittebrood, K. (2006). Angstige burgers : de determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht. *Sociaal Plan Bureau*.

<https://www.narcis.nl/publication/RecordID/oai:tudelft.nl:uuid:aaed8a0e-3446-4bf9-a72a-1bc754bf7c48>

Pain, R. (2001). Gender, race, age and fear in the city. *Urban Studies*, 38, 899-913.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon and Schuster.

Sampson, R. J., & Groves, B. W. (1989). Community Structure and Crime: Testing Social Disorganization Theory. *American Journal Of Sociology*, 94, 774–802.

Skogan, W. G. (1986). Fear of Crime and Neighbourhood Change. *Crime And Justice*, 8, 203–229. <https://doi.org/10.1086/449123>

Timmermans, J. M. (1997). Rapportage ouderen. Den Haag: SCP

Van Beuningen, J. (2018). *Woning en woonomgeving gerelateerd aan tevredenheid met het leven*. Centraal Bureau voor de Statistiek. https://www.cbs.nl/-/media/_pdf/2018/01/tevredenheid-met-wonen.pdf

Van de Bunt, H. G., & Bijleveld, C. C. J. H. (2003, 20 oktober). *De grens van onveiligheid*. Diësprede, Uitgesproken Ter Gelegenheid van de Herdenking van de 123ste Stichtingsdag van de Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam.

Bijlage 1 - Interviewguide

Algemene informatie respondent

1. (Wat is uw leeftijd?)
2. Hoelang woont u al aan de Lozerlaan?
3. Hoe bevalt het hier?
 - Voelt u zich thuis?
 - Bent u gehecht aan de buurt?
 - Bent u betrokken in uw woonomgeving?

Informeel contact

4. Hoe vaak spreekt u (Geregeld contact?)
 - a. uw burens?
 - b. Andere bewoners?
5. Zou u meer contact willen met bewoners?
6. Hebt u het gevoel dat u deel uitmaakt van een gemeenschap?
 - (óf individualistisch/zelfredzaamheid)

Behulpzaamheid - Zelfredzaamheid

7. Krijgt u wel eens hulp als u dat nodig heeft van bewoners?
8. Voelt u zich gesteund door buurtgenoten?
9. Helpt u wel eens een bewoner?
10. Lost u samen met andere buurtgenoten eventuele problemen op?
11. Voelt u zich verantwoordelijk voor de woonomgeving?

Sociale cohesie

12. Wat zijn voor u belangrijke waarden en hebben andere bewoners dezelfde waarden als u?
13. Is er een gevoel van saamhorigheid?
14. Is er sociale controle in de woonomgeving?
 - Hoe uit zich dit?
15. Vertrouwt u de mensen in uw woonomgeving?
16. Hoe omschrijft u de band/relatie met uw buurtgenoten?
17. Onderneemt u iets met buurtgenoten?
18. Hoe zit het met de doorstroom in de flats?

- Heeft dit invloed op hoe u denkt over de veiligheid?

Veiligheid

19. Voelt u zich veilig in uw woonomgeving?
20. Merkt u overlast in uw woonomgeving?
 - verder op ingaan
 - Verval en verpaupering?
21. Zijn er zaken in de woonomgeving die zorgen voor onveiligheid?
 - heeft u dit gemeld?
 - Is hier iets mee gedaan?
22. Zijn er andere incidenten geweest in uw woonomgeving?
 - verder op ingaan.
23. Heeft u zich wel eens onveilig gevoeld in uw woonomgeving?
 - Spreekt u met anderen in uw woonomgeving over de veiligheid in uw woonomgeving?
 - Heeft u ooit in een onveilige situatie gezeten in uw woonomgeving?
24. Bent u ooit slachtoffer geweest van
 - a. Criminaliteit (inbraak, oplichting, geweld)?
 - b. Intimidatie (uitschelden, pestgedrag)
25. Bent u bang om slachtoffer te worden van criminaliteit?
 - waarvoor precies?
 - Wat heeft hier invloed op?
 - Past u uw gedrag aan? (preventief gedrag)
 - Hoe zou u reageren als u slachtoffer wordt van misdaad of intimidatie?

Afsluiting

26. Wat zou u voor advies geven om de veiligheid te vergroten in de woonomgeving?
27. Wilt u nog iets kwijt?